

eş-Şâfiye adlı 105 beyitlik *Râ'iyye*'si kabilesine mensup kişilerce bazı dinî törenlerde hâlâ okunmaktadır (yazma nüshası; Tinbüktü Ahmed Bâbâ Ktp., nr. 355). Ebûtilimî Şeyh Sîdiyâ Kütüphanesi'nde "Kaşîdetü Mühâcâtî'l-Muhtâr b. Bûnâ li-Mevlûd b. Ahmed el-Cevâd" adlı, kelâm konusunda bir münazarayı içeren kasidesi (nr. 80/16) ile lugaz içerikli bir kasidesi (nr. 14/5), tasavvuf içerikli iki kasidesi (Secû [Segou] Mali Millî Ktp., Tinbüktü Ahmed Bâbâ Ktp., nr. 5136), aynı kütüphanede bir mersiyesi (nr. 7641) ve başlıksız bir kasidesi de (İnsanî Bilimler Enstitüsü Yazmalar Ktp. [Niamey / Nijer], nr. 1348) bulunmaktadır.

1. *el-Câmi' beyne't-Teshîl ve'l-Hulâşa el-mâni' mine'l-ḥaşv ve'l-ḥaşâşa*. Müellifin en tanınmış eseri olup burada İbn Mâlik et-Tâî'nin Arap gramerine dair *et-Teshîl*'iyle (*Teshîlû'l-fevâ'id ve tekmilû'l-makâsîd*) *el-Hulâşa*'sını (*el-Elfiyye*) birleştirmeyi amaçlamış, ilâve ettiği yaklaşık 1400 beyit ve şevâhidle *el-Elfiyye*'ye açıklayıcı yorumlar getirmiş, onu daha anlaşılır kılmıştır. Bu ilâve beyitler orijinalinde kırmızı mürekkeple yazıldığı için eser "el-İḥmirâr" adıyla da tanınmıştır. *el-Câmi'*, yazıldığı tarihten itibaren daha önce nahiv ilminde *el-Elfiyye* ve şerhlerinin okutulduğu Moritanya'da orta ve yüksek seviyedeki medreselerde ders kitabı olarak kabul görmüş, ezberlenmiş ve şerhleri yapılmıştır. Günümüzde çoğu yazma halinde on iki şerhi bilinmektedir (*Dürerü'l-uşûl*, neşredenin girişi, s. 6-7). Eserin müellif tarafından yapılan *eṭ-Turre* adlı bir hâşiyesi de vardır. Ahmed b. Muhammed el-Ya'kübî, *Takrîbü Turreti İbn Bûnâ ve İḥmirâriḥ 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik* başlıklı bir eser yazmıştır (Beyzâ 2006). *el-Câmi'* ilk defa 1313 (1896) yılında Kahire'de basılmıştır. Ayrıca *Elfiyyetü İbn Mâlik ma'a İḥmirâri İbn Bûnâ eş-Şinķîḥî* adıyla yayımlandığı gibi (Nuakşot 2003), Abdullah b. Muhammed b. Abdullah b. Fakih tarafından *Kitâbü'l-İḥmirâr el-câmi' beyne't-Teshîl ve'l-Hulâşa* adıyla da yayımlanmıştır (Mekke 2003). 2. *Dürerü'l-uşûl*. Fıkıh usulüne dair 428 beyitlik bir eser olup Mâlikî usul kitapları ile *el-Müştaşfâ* (Gazzâlî) ve *el-Maḥsûl*'den (Fahredden er-Râzî) yararlanılarak hazırlanmış, eseri Muhammed b. Sîdî Muhammed Mevlây yayımlamıştır (bk. bibl.). 3. *Meblâgu'l-me'mûl 'alâ kavâ'idî'l-uşûl*. Tâceddin es-Sübķî'nin *Cem'u'l-cevâmi'* adlı fıkıh usulüne dair eserinin 1500 beyit halinde nazma çekilmiş şeklidir (yazmaları: Moritanya İlmî

Araştırmalar Enstitüsü Ktp. [Nuakşot], nr. 79, 2291). 4. *Vesîletü's-sa'âde fi neşri mâ teẓammene's-şehâde (fi 'ilmi't-tevhîd)*. 1168'de (1755) yazılan akaide dair manzum bir eserdir (yazmaları: Ebûtilimî Şeyh Sîdiyâ Ktp., nr. 80/18, 83/7; İnsanî Bilimler Enstitüsü Yazmalar Ktp. [Niamey / Nijer], nr. 1341; Moritanya İlmî Araştırmalar Enstitüsü Ktp., nr. 401, 903, 1137, 1235, 1355, 1729, 2877, 3011; Tinbüktü Ahmed Bâbâ Ktp., nr. 345, 401, 5587). Ayrıca eserin yazma halinde birçok şerhi mevcuttur. 5. *Tebşîratü'l-ezhân fi nüketi'l-me'ânî ve'l-beyân*. Kazvî'nin *Telḥîşu'l-Miftâḥ*'ının manzum hale getirilmiş şekli olup *Nazmü't-Telḥîş fi'l-beyân* adıyla da bilinir (yazmaları: Moritanya İlmî Araştırmalar Enstitüsü Ktp., nr. 609, 1760, 2535; Ebûtilimî Şeyh Sîdiyâ Ktp., nr. 3/10). Müellif eserine *eṭ-Turre 'alâ Tebşîrati'l-ezhân* adıyla bir hâşiyeye yazmıştır (Moritanya İlmî Araştırmalar Enstitüsü Ktp., nr. 3255). 6. *İrşâdü's-şığâr ve şüzürü'n-nuḍḍâr*. Nahiv ilmine giriş mahiyetindeki bu eser *Süllemü't-âlibîn ilâ kavâ'idî'n-naḥviyyîn* adıyla da bilinmekle birlikte *Muḳaddime naḥviyye* ismiyle meşhur olmuştur (Moritanya İlmî Araştırmalar Enstitüsü Ktp., nr. 603, 3330; Ebûtilimî Şeyh Sîdiyâ Ktp., nr. 3/9). Eser basılmıştır (baskı yeri ve tarihi yok). 7. *Tuḥfetü'l-muḥakḳıḳ fi ḥallî müşkilâti'l-manṭıḳ* (Moritanya İlmî Araştırmalar Enstitüsü Ktp., nr. 713, 3325; Ebûtilimî Şeyh Sîdiyâ Ktp., nr. 58/3). Cekenî'nin *el-Muḥtaşar fi'l-manṭıḳ, el-Muḥavvel fi 'ilmi'l-manṭıḳ ve el-Ḳavâ'idü'l-fıḳhiyye* adlı eserlerinden de söz edilmektedir (*Dürerü'l-uşûl*, neşredenin girişi, s. 17).

BİBLİYOGRAFYA :

Cekenî, *Dürerü'l-uşûl* (nşr. Muhammed b. Sîdî Muhammed Mevlây), Kife 2006, neşredenin girişi, s. 1-13, 17; Tâlib Muhammed b. Ebû Bekir es-Siddîk el-Bertellî, *Fethu's-şekûr fi ma'rifeti a'yâni'ulemâ'i't-Tekrûr* (nşr. M. İbrâhim el-Kettânî – Muhammed Haccî), Beyrut 1401/1981, s. 141, 142; Ahmed b. Ermîn eş-Şinķîḥî, *el-Vasîl fi terâcimi üdebâ'i Şinķîḥî*, Kahire 1329/1911, s. 279-285; *Hediyetü'l-ârifîn*, II, 423; Abdullah Kennûn, *en-Nübûgu'l-Mağribî fi'l-edebî'l-Arabî*, Beyrut 1395/1975, I, 304-305; Halîl en-Nahvî, *Bilâdü Şinķîḥî el-Menâre ve'r-Rabâḥ*, Tunus 1987, s. 530; Şevķi Dayf, *Târiḥu'l-edeb*, IX, 565; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, Beyrut 1994, III, 837; Tayyib b. Ömer b. Hüseyin, *es-Selefiyye ve a'lâmühâ fi Moritânyâ*, Beyrut 1416/1995, s. 260, 272-276; M. Muhtâr Vüld Ebbâh, *eş-Şifr ve's-su'arâ' fi Moritânyâ*, Rabat 2003, s. 452-466; a.m.f., *Târiḥu'n-naḥvi'l-Arabî fi'l-meşriḳ ve'l-mağrib*, Beyrut 2008, s. 452-466; Muhammezin b. Mahyûb, "el-Cekenî, el-Muhtâr b. Muhammed Sa'îd", *Mv.AU*, V, 339-342.

CELEP (جلب)

┌ Kasaplık hayvan satıcısı, tâcir. ┐

Sözlükte "satmak için mal ya da hayvan getiren kişi" ve "bir yerden ithal edilen deve, at ve mal" anlamlarındaki **celeb** kelimesi, Türkçe'de kasaplık hayvanları ve özellikle koyun sürülerini sevkedip kasaplara satan kimseler için kullanılmış, celepelerin sattığı kasaplık hayvanlara da "celep malı" denilmiştir. Osmanlı belgelerinde celep veya gönüllü celep "hayvan tüccarı" anlamında geçer. Evliya Çelebi gönüllü celepeleri esnaf grupları arasında zikreder ve bunların İstanbul'da toplam sayısını 2000 olarak verir. Bir terim olarak celep, Osmanlılar'da İstanbul'un et ihtiyacı için koyun getirmek ve İstanbul kasaplarına satmakla yükümlü olan kimseleri niteler. Bu kişileri hayvan tüccarlarından ayırmak gerektiğinde "yazılı celep" şeklinde söylenirdi. Osmanlılar, özellikle fetihten sonra büyük bir gelişme gösteren İstanbul'un iâşesine özel bir önem verdi, halkın yiyecek ihtiyacını düzenli biçimde karşılamak için teşkilâtlanma yoluna gitti. Genelde et ihtiyacının temin edilmesi amacıyla **celeb-keşân** denilen sistemle kalabalık asker, saraylı ve sivil halkı barındıran, nüfusu gittikçe artan İstanbul'un et iâşesini düzenleme gereği duydular. Tüccarlar tarafından getirilen koyunlar şehrin et ihtiyacını sürekli sağlayamadığından celepkeşan yoluyla Rumeli'den şehre kasaplık hayvan getirilmesine karar verildi. Celepkeşan sistemi, Fâtiḥ Sultan Mehmed devrinden 1590'lı yıllara kadar İstanbul'un iâşesi için Rumeli'de yaşayan, belirli miktarda sermayeye mâlik kimselerin celep olarak Rumeli'nin belli bölgelerinden canlı koyun temin edip bunları İstanbul piyasasındaki kasaplara satma yükümlülüğünün adıydı. 1590'lardan sonra değişen ekonomik şartlar çerçevesinde bu yükümlülük bedel olarak iltizam yoluyla yerine getirilmeye başlandı. XVII ve XVIII. yüzyıllarda şehrin et ihtiyacını koyun emini ve kasapbaşı organize ediyordu. 1783-1857 yılları arasında ondalık ağnam sistemine geçildi, ardından koyunlar piyasadan temin edilme yoluna gidildi.

Celepkeşan sisteminin ortaya çıkış tarihi kesin olarak tesbit edilememektedir. Robert Anhegger ve Halil İnalıc tarafından XV. yüzyılın sonlarına ve Fâtiḥ Sultan Mehmed devrine tarihlendirilen tarihsiz bir belgede Sidrekapsi bölgesindeki madencilerin celeplikten muaf tutulduğu

belirtilmektedir. Celepkeşan sistemine atıf yapan en erken tarihli bu belgeden hareketle uygulamanın Fâtih döneminde başladığı söylenebilir. Ayrıca 1501 tarihli II. Bayezid devrine ait İstanbul İhtisab Kanunnâmesi'nde celepkeşan sisteminin açıklanmış olması uygulamanın bu tarihten önceye giden bir geçmişi bulunduğuna delil oluşturur. Celepkeşan sistemi sadece Rumeli kesiminde Paşa, Vize, Gelibolu, Çirmen, Silistre, Niğbolu, Sofya, Köstendil, Üsküp, Selânik ve Tırhala sancaklarında uygulandı. Anadolu eyaletlerinde ise bu uygulamaya gidilmedi. Rumeli'nin tercih edilmesinde en önemli etken, yoğun koyun yetiştiriciliği yapılması yanında hayvanların İstanbul'a naklinin daha kolay olmasıydı. 1580-1583 arasındaki kayıtlara göre Rumeli'de sağ, sol ve orta kolu üzerinde mevcut toplam 101 kazanın yetmiş altısında toplam 20.770 yazılı celep bulunmaktaydı ve bunlar İstanbul'a yılda 651.109 koyun getirmekle yükümlüydü. 1565'te celep başına düşen ortalama koyun sayısı elli iken 1589'da bu sayı yirmi beşe kadar düştü. Aynı dönem aralığında celep sayısında ve getirilen koyun sayısında bir artış görülmemektedir.

Klasik dönemde İstanbul'un et ihtiyacının temininden koyun emini sorumlu idi. Koyun emini, yeterli sayıda koyun getirmediği zamanlarda celep tahririnin yenilenmesini divana arzeder ve divandan çıkan bir kararla kazalara çavuş ve mübaşirler gönderilip celep teftişi ve yazımı gerçekleştirilirdi. Celep tahriri, köy ve kazalarda çavuş ve mübaşirlerle yerel kadının da bulunduğu bir heyette celeplik için gerekli şartları taşıyan kimselerin belirlenmesi, bunların sermayelerine göre sevketmek zorunda oldukları koyun sayısının tesbiti ve deftere kaydedilmesiyle olurdu. Tahrir sırasında önce ölüm, iflâs, yerini terketme, güç yetireme gibi bir sebepten ötürü celeplik vazifesinden düşürülmesi gerekenler tesbit edilir ve kalanlar eski celepkeşan defterine kaydedilirdi, ardından eksilen celeplerin yerine koyun miktarını tamamlayacak sayıda kişi yeni celepkeşan defterine yazılarak defterlerin birer sürati İstanbul'a gönderilirdi. İstanbul'da bu defterler incelenip celepliğe uygun görülen kişiler seçilir ve yeni bir defter merkez tarafından onaylandıktan sonra ilgili kadılığa yollanırdı. Tahrir sırasında kendini müflis, ölmüş yahut başka bir görev almış gibi göstererek celeplik hizmetinden kaçmak isteyen kimselerin durumunun denetlenmesi yerel kadınların sorumluluğundaydı. Celep olarak seçilen

kişilerde aranan ilk şart varlıklı olmaktı. Zira her yıl belirli sayıda hayvanın temin edilip bunların İstanbul'a sevki büyük sermaye gerektiriyordu. Böyle bir zenginlik yanında, bu servetin faizcilik gibi gayri meşrû yollardan kazanılmış veya devlet tarafından verilen başka hizmetlerin yerine getirilmemiş olması gibi durumlar da celep olarak seçilmeye etkili olurdu. Zira servetini meşrû olmayan yollarla yapanlar bu şekilde ağır bir maddî külfet altına sokularak bir bakıma cezalandırılmış oluyordu. Finansal imkânlar yanında hayvancılıktan anlayan veya koyun yetiştiricisi olan kimselerin seçilmesi tercih edilmekle birlikte bu durum ikinci derecede önem taşıyan bir husus olup öncelikli şart sermaye sahibi olmaktı. Celeplerin seçiminde en az 100.000 akçe sermaye şartı aranmaktaydı, XVI. yüzyılda bu kadar sermayeye sahip kimselerin her yıl 150-200 koyun getirme zorunluluğu vardı. Sermayedarların İstanbul'da kasaplıkla görevlendirilmesi de söz konusuydu, ancak kasap olacak kişiler için aşgari sermaye şartı 200.000 akçeye çıkıyordu. Hatta kasap olarak yazılması öngörülen, fakat 200.000 akçeden daha az sermayeye sahip olduğu anlaşılanlar doğrudan celep yazılmaktaydı. Subaşı, voyvoda, sipahi, derbendci, madenci, kömürçü, küreci, yürük, voynuk, eşkinci, müselleme, çeltikçi, ulakçı, menzili gibi görevlilerle sultan vakıfları ve Haremeyn evkafına ait topraklarda oturan ahali celep olarak yazılmazdı. Celep yazılanlar diğer tekâlif-i örfiyye ve avâız vergilerinden muaf tutulurdu. Bunların celeplikten kurtulmak için üzerlerine başka bir vergi mükellefiyeti almalarına da izin verilmezdi.

Celepler getirmekle yükümlü oldukları koyunları belirlenen zamanda İstanbul'a ulaştırmak zorundaydı. Böylece İstanbul'da sürekli biçimde yeterli miktarda koyun bulundurulması hedeflenmekteydi. Bu işte yerel kadınlar devreye giriyordu. İstanbul'dan yollanan bir hükümlü koyunların sevketme vaktinin geldiği bildirilir ve hazırlanması emredilirdi. Celepler şahsen veya bir grup halinde koyunları toplayarak yine şahsen veya içlerinden seçtikleri güvenilir bir celeple (sürücü) bunları İstanbul'a naklederlerdi. Bu işlem sırasında her bir celebin temin ettiği koyun sayısını gösteren ve üç kopyadan oluşan bir irsâliye defteri çıkarılırdı. Bu defterlerden biri yerel kadıda kalır, biri İstanbul'da koyun eminine teslim edilmek üzere gelen çavuşa verilir, diğer kopya ise yolda kontrol ve sayım amacıyla sürüyü İstanbul'a götüren nâib veya sürücünün elinde bulunurdu.

Celepler koyunları yerel kadı tarafından belirlenmiş narh üzerinden satın alırlardı. Ayrıca kendi aralarında belirledikleri sürücüyü de ücretini peşin olarak öderlerdi. Kadınların tesbit ettiği narhın koyun üreticileri ve tüccarlar tarafından düşük bulunması zaman zaman celeplere koyun satmama yönünde bir eğilim doğuruyordu.

Celeplerin veya sürücülerin getirdikleri koyunların sayısı İstanbul kadısı yahut muhtesib tarafından celepkeşan defterinden kontrol edilirdi. Yine kadı ve muhtesibin yardımı ile bir salhânedeki kesimi sağlanır ve narh üzerinden kasaplara satış gerçekleştirilirdi. Ancak koyunların bir kısmının kasaplara canlı olarak satıldığı da görülmektedir. Özellikle koyunun az bulunduğu bir dönem olan kış aylarında koyunların bir kısmı Rumeli'de İpsala, Vize, Saray, Çorlu, Terkos, Velimeşe kışlakları ile Anadolu tarafındaki kışlaklarda bekletilirdi. Koyunların tamamının satışını gerçekleştiren celep veya sürücüyü kadı yahut muhtesib tarafından sorumluluklarını yerine getirdiğine dair bir hüccet verilirdi. XV. yüzyıl sonlarında celeplerin, koyunları İstanbul'a teslimindeki işlemlerden kadı ve muhtesib sorumlu iken XVI. yüzyılda koyunların kontrolü, kasaplara teslimi ve şehirde dengeli biçimde dağıtılması koyun emininin yetkisi altındaydı. Merkezî idare, koyunların toparlanmasından İstanbul'da piyasaya sürülmesine kadar ki bütün süreçleri, bu arada aksamaları dikkatle takip etmekte ve taşrada yerel yöneticiler, İstanbul'da da kadı, koyun emini ve muhtesib eliyle sistemin kontrolünü sağlamaktaydı. Buna rağmen çeşitli aksaklıklar meydana geliyordu. Celepler bazan daha az koyun getiriyor ve bu durumda en kısa zamanda eksiklerini gidermeleri kendilerinden isteniyordu. Celeplerin bazıları ise koyunları kendi bölgelerinden değil İstanbul'a koyun getiren tüccardan yolda satın alabiliyordu. Bir kısmı da koyunları başka şehir ve kasabalarda satışa sunabiliyordu.

Koyunların İstanbul'a getirilmesi işi dört döneme ayrılmıştı. Bunlar bahar, Deliorman (Divaneorman), kırcan ve müzâyaka mevsimleridir. Bu dönemler koyunların getirildiği bölgeler ve mevsimlerle ilişkilidir. Bahar dönemi kuzu kesimine de izin verilen 6 Mayıs'ta (rûz-ı hıızır) başlar ve yaz mevsimine kadar devam ederdi. Deliorman adlı ikinci dönem yaz mevsimini kapsamakta olup bu mevsimde Deliorman bölgesinde koyun getirilirdi. Kırcan dönemi sonbahar dönemini içine alıyordu. Müzâyaka devri ise artık koyun sayısının

azaldığı sonbahar sonu ve kış mevsimiydi. Bu dönem ve bölgelere dayalı koyun teminine, celepkeşan sisteminin bedel olarak toplanmaya başlamasından sonra 1783 yılında ondalık ağnam uygulamasına geçilinceye kadar, kasapbaşının görevlendirildiği sayıcılar tarafından yapılan mübâyada da aynı şekilde riayet edilmiştir.

1580'lerden sonra enflasyona bağlı olarak koyun fiyatlarının kazalarda yükselmesine karşılık devlet zaman zaman mîrî narh belirleyip celeplerin daha mâkul fiyatlardan koyun almalarını sağlamaya çalıştıysa da bu uygulama çok başarılı olmadı ve piyasada spekülâtif faaliyetler arttı. İstanbul'da koyun fiyatlarının ve koyun eti narhının celepler için düşük kalması, artan sürücü ve nakil maliyetleri İstanbul'a koyun gönderilmesi işini zorlaştırdı ve iflâslara yol açtı. Bu durum İstanbul'a doğru koyun akışında büyük aksamaları beraberinde getirdi. Celeplerin İstanbul'a yeteri kadar koyun sevketmemesi devletin celeplere tanıdığı avâriz muafiyetinin peyderpey kaldırılmasına yol açtı. 1581'de kadırlara gönderilen emirle celeplerden iki yıllık avâriz vergisi talep edildi. Ancak bu talebin celepkeşan koyunları için bedel olarak anlaşılması, sadece koyun temin edemeyen celeplerin avâriz vergisi muafiyetlerinin kaldırılması ve avâriz talebi olarak değerlendirilmesi gerektiği vurgulandı. 1591 yılından itibaren devletin koyun sevketmeyen celeplerden kalan koyunlarını getirmelerini istediği, hiçbir şekilde getiremeyenlerden bedel almaya başladığı görülmektedir.

1594 ve 1595 yıllarına ait kayıtlar celepkeşan koyunu ve bedeli toplamada artık büyük zorluklar yaşandığını gösterir. 1595'te Gümülcine kazasından gelmesi gereken 13.644 celep koyunu gelmemiştir; bunların da sadece 7000'i için bedel toplanabilmişti. Hiç bedel toplanamayan başka kazalar da mevcuttu. Başta bedel sadece koyun veremeyen celeplerden alınırken zamanla tam bedel uygulamasına geçildi. Böylece daha önce aynı bir vergiden ziyade yalnız belirli kimselerin yılda bir defa yerine getirmek zorunda oldukları avâriz nevinden bir yükümlülük olan celeplik maktû usulle koyun başına belirlenen sabit bir vergiye dönüştü; "bedel-i ağnâm-ı celepkeşân" adıyla bütün kaza halkına teşmil edilen bir avâriz türü vergi haline geldi.

Bedel uygulamasının ilk aşamalarında bazı İstanbul kasapları ile koyun tüccarları sürücü olarak celeplerden koyun veya bedelini toplamayı uhdelere almışlardı.

Ancak bunlar için üstesinden gelemeyince bu defa başka bir grup, devlet için daha düşük fiyattan yıllık 200.000 koyun temin edebileceğini belirterek işe talip oldu. 1595'te Tatarpazarı kazasının celepkeşan bedeli, İstanbul kasaplarından birinin de ortak olduğu dört hıristiyan tüccara 330.000 akçeye iltizama verildi. Celeplerin koyun başına 20 akçe bedel ödemesi gerekiyordu. Yükselen fiyatlar yanında artan sürücü maliyetleri de düşündüğünde 20 akçe oldukça mâkul bir fiyat olarak görüldü ve bedel uygulaması giderek yaygınlaştı. Zira 1594'te celepler sadece sürücülere koyun başına 12-20 akçe ödemekteydi. XVII. yüzyılın başından itibaren koyun başına alınan bedel önce 30, sonra 43 akçeye çıktı, ardından 48 akçede sabitlendi.

Bedel toplamaya başladıktan sonra eskisi gibi celep tahriri yerine gerektiği zamanlarda kazalara düşen koyun sayılarını kazaların zamanla değişen nüfusuna göre yenilenmesi yoluna gidildi. Yerleşim birimine bağlı olarak bedel toplama XVIII. yüzyılda da sürdü. Bu bedel gelirin bir kısmı Yeniçeri Ocağı'nın et ihtiyacı için ocaklık şeklinde yeniçeri ağası, koyun emini, matbah-ı âmire emini, kasapbaşı gibi işeden sorumlu görevlilere aktarıldı. Bedeli iltizam olarak toplayan kimseler genellikle hayvan ticareti yapan celepler olup topladıkları bedel karşılığında yine belirli sayıda koyunu İstanbul'a sevketmekle yükümlü tutuldu. 1660 yılı bütçesi içinde celepkeşan bedelinden yeniçeri meydanı ve Saray-ı Âmire kasaplarına toplam 5.202.000 akçe ödeme yapıldı. 1770 yılı celepkeşan bedeli 7.511.376 akçe ve bunun yanında matbah-ı âmire kuzu bahası, Eski Saray, İbrâhim Paşa Sarayı, Galata Sarayı, Yeniçeri Ocağı ve gilmânân-ı bahçe-i hâssa için yıllık toplam 120.500 adet koyunun teslim edilmesi karşılığında iltizam olarak koyun emininin uhdesindeydi. 1691-1750 arası altmış yıllık döneme ait merkezî hazine gelirleri içinde bedel-i ağnâm celepkeşân gelirleri ortalama 11 milyon akçe seviyesinde seyretti. Bedel-i ağnâm-ı celepkeşân vergisi Tanzimat'tan sonra diğer vergilere eklenip kaldırıldı.

Yükümlülüğün bedel olarak toplanmaya başlanmasının ardından da Anadolu ve Rumeli'deki tüccar celeplerden koyun satın alınmaya devam edildi. Celeplerin getirdikleri koyunları, müzâyaka zamanlarında ve kasapbaşının talebi doğrultusunda tekrar İstanbul'a getirme taahhüdüyle İstanbul ile Edirne arasındaki Vize, Istranca, Saray, Düzdağı, Terkos'ta; Anadolu tarafında ise Üsküdar, Kartal ve Gebze'deki kıskaklarda

beslemesine izin verilmekteydi. XVIII ve XIX. yüzyıllarda tüccar celeplerin getirdikleri koyunlar için merkezî idare, koyunun türüne ve miktarına göre bir narh belirleyerek koyunların satışını düzenlemek istiyordu. Ancak bu narh tüccar celepler tarafından kabul edilmediğinde karşılıklı pazarlıkla fiyat belirlenebiliyordu. Bu durum et fiyatlarının giderek yükselmesine sebep oluyordu. 1835-1850 yılları arasında tüccar celeplerin Anadolu ve Rumeli'den İstanbul'a getirdikleri koyun sayısı 250.000'den fazla idi. Celeplerin İstanbul'a daha fazla koyun getirmeleri için zaman zaman vergi kolaylıkları sağlanmış, hatta bazı durumlarda narh uygulaması askıya alınmış, celeplerle kasaplar arasındaki ihtilâfların giderilmesine çalışılmıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus ve Balkan savaşları gibi işe bakımından sıkıntılı dönemlerde ise ihtikâr yoluyla daha fazla kazanç temin etmek isteyen celeplerin bu girişimlerini önleyici ek tedbirlere de başvurulmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, III, 101/255, 481/1433; XVI, 282/537; XXVIII, 238/571; XXXIX, 73/178; İstanbul Kadılığı Şer'iyye Sicilleri, Defter, nr. 50, vr. 15 (18 Z. 1196 / 24 Kasım 1782); *Kânünnâme-i Sulţânî ber Müceb-i Örf-i Osmânî* (nşr. R. Anhegger – Halil İnalçık), Ankara 1956, s. 66-67; ayrıca bk. neşredenerlerin girişi, s. XXIII; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme* (haz. Orhan Şaik Gökyay), İstanbul 1996, s. 246; *Eyyübî Efendi Kânünnâmesi* (nşr. Abdülkadir Özcan), İstanbul 1994, s. 39; Hezârfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l-beyân fi Kavânin-i Âli Osmân* (haz. Sevim İlgürel), Ankara 1998, s. 68-69; Ahmed Refik (Altınay), *Anadolu'da Türk Aşiretleri*, İstanbul 1930, s. 32-33; a.m.f., *Onuncu Asr-ı Hicri'de İstanbul Hayatı*, İstanbul 1988, s. 78, 79, 80, 83, 84, 86, 89, 90, 93, 95; Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, İstanbul 1985, s. 166; Ahmet Kal'a, *Osmanlı Devletinde İstanbul'un Et İhtiyacının Temini İçin Kurulan Kasap ve Celep Teşkilatları (XV, XVI ve XVIII. Asırlarda)*, (yüksek lisans tezi, 1985), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 5-6, 17, 35-36, 40-45; A. Greenwood, *İstanbul's Meat Provisioning: A Study of the Celepkeşan System* (doktora tezi, 1988), The University of Chicago, tür.yer.; *İstanbul Ahkâm Defterleri: İstanbul Esnaf Tarihi* (haz. Ahmet Kal'a v.dğr.), İstanbul 1998, II, 161-162, 368, 391; Ahmet Uzun, *İstanbul'un İşesinde Devletin Rolü: Ondalık Ağnam Uygulaması 1783-1857*, Ankara 2006, s. 15, 22, 49, 58, 72-76; Mehmet Sait Türkhan, *18. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul'un Et İşesinin Temini: Hassa Kasapbaşılık Kurumu* (yüksek lisans tezi, 2006), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 55-60; Ömer Lütfü Barkan, "XV. Asrın Sonunda Bazı Büyük Şehirlerde Eşya ve Yiyecek Fiyatlarının Tesbit ve Teftişi Hususlarını Tanzim Eden Kanunlar I", *TV*, 1/5 (1942), s. 326-340; Muharrem Öztel, "Tanzimat Dönemi ve Sonrasında İstanbul Et Piyasasını Düzenlemek İçin Alınan Tedbirlere", *History Studies: Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, V/5, Samsun 2013, s. 149-175; Feridun Emecen, "Ağnam Resmî", *DİA*, I, 478-479.

